

Dir'iye'de İmam Muhammed b. Su'ud Camii'nin kalıntıları - Suudi Arabistan

râhim Paşa'yı Medine'ye ve Kuzey Arabistan taraflarına gönderdi. Sekiz yıl süren mücadelelerden sonra Dir'iye'ye yönelen İbrâhim Paşa beş aylık bir kuşatma ile zayıf düşürdüğü şehri 1818 Eylülünde ele geçirdi. 1814'ten beri hüküm süren Abdullah b. Su'ud ile dört oğlu ve bazı maiyet erkânı gönderildikleri İstanbul'da idam edildiler; şehir de kısa bir süre burada kalan İbrâhim Paşa'nın ayrılmasından sonra onun emriyle tahrip edildi. O sıralarda bölgeyi ziyaret eden İngiliz subayı Sadlier'in verdiği bilgiye göre kale duvarları İbrâhim Paşa'nın askerleri tarafından tamamıyla yıkılmıştı. Dir'iye'nin meyve bahçelerinde kayısı, incir, üzüm ve hurma yetiştiriliyordu ve mâmur olduğu günlerde şehrin nüfusu 40.000 civarında idi.

İbrâhim Paşa'nın bölgeden ayrılmasından bir yıl sonra (1820) Uyeyne kabilesinden Su'udîler'in yeğeni olan Muhammed b. Meşârî Dir'iye'de tekrar hâkimiyet iddiasıyla ortaya çıktı; ancak bir müddet sonra İbn Muammer diye bilinen bu kişi İstanbul'da idam edilen Abdullah'ın oğlu Türkî tarafında öldürüldü. Böylece Dir'iye'yi ele geçiren Türkî b. Abdullah çok geçmeden Riyad'a da girdi, fakat kısa sürede Osmanlı-Mısır kuvvetleri tarafından bölgeden çıkarıldı. İbrâhim Paşa'nın yerine bıraktığı kumandan Hüseyin Bey 1821'de Dir'iye halkını göçe zorlayarak şehri boşaltıp tahrip etti. Böylece Dir'iye ikinci defa yerle bir edilmesi sonucu artık oturulamaz hale getirildi. Türkî b. Abdullah 1824 yılında kuvvet toplayarak Riyad'ı tekrar ele geçirdi ve bir daha Dir'iye ile ilgilenmedi. Eski Dir'iye bugün harabe şekliyle muhafaza edilmektedir. Yeni şehir ise Vâdiihanîfe'nin karşı yakasındadır.

Dir'iye'nin tarihî eserlerinden İmam Muhammed b. Su'ud Camii, vadinin batı yakasında, Turayf Kalesi'nin hemen al-

tında yer alır. Geleneksel Necd üslûbuyla yapılan camiden bugüne taş sütunlar ve kerpiç duvarlar kalmıştır. Aynı bölgede saray kalıntılarının ortasında bulunan Sa'd Camii, Su'udî hükûmeti tarafından restore edilmiştir. Vadinin çeşitli yerlerinde, ekili alanlarda çalışanlar için yapılmış küçük kerpiç camilere ait kalıntılar da vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hamed el-Câsir, *el-Mu'cemû'l-coğrafi: Muntakatü's-şarğıyye*, Riyad 1980, II, 693; C. Niebuhr, *Beschreibung von Arabien*, Kopenhagen 1772, s. 343-345; L. A. Corancez, *Histoire des Wahabis*, Paris 1810, s. 176 vd.; G. Sadlier, *Account of a Journey from Katif on the Persian Gulf to Jambo on the Red Sea*, London 1823, III, 471; W. G. Palgrave, *Reise in arabien*, Leipzig 1867, I, 295; II, 31-68; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2132; Cevdet, *Târih*, II, 72-74; IX, 302-310; X, 99-106; XI, 13-19, 191; *Delîlû'l-Halîc (Târih)*, III, 1424; G. R. D. King, *The Historical Mosques of Saudi Arabia*, London 1986, s. 149-153; Lisa Kaaki, "Al Dir'a'yah", *Ahlan Wasahlan*, XVI/5, Cidde 1992, s. 16-19; J. Schleifer, "Der'iye", *IA*, III, 542; Neşet Çağatay, "Vehhâbilik", a.e., XIII, 263, 266-267; G. Rentz, "al-Dir'iyya", *El²* (İng.), II, 320-322.

MUSTAFA L. BİLGE

DİRLİK

(bk. TİMAR).

DİŞ KİRASI

Eski ramazanlarda iftara gidilen saray ve konaklarda misafirlere verilen hediyeler için kullanılan bir tabir.

Osmanlı Devleti'nde vükelâ ve devlet ricâlinin saray ve konaklarında her akşam iftar yemeği verilmesi yerleşmiş bir gelenektir. Bu iftarlarda misafirlere ve özellikle fakirlere yemekten sonra dış kirası adıyla para ve çeşitli hediyeler dağıtılırdı. Bazı kaynaklarda, Fâtih Sultan Mehmed'in vezirîâzamı Mahmud Paşa'nın tertip ettiği ziyafetlerde pilâv içine altın paralar koydurduğu ve bu paralara yemek sırasında onları bulanların sahip olduğu belirtilmektedir. Bu uygulamanın, vezirlerin zenginlik ve cömertliklerinin derecesini etraflarındakilere ve halka gösterme amacı taşıdığı da söylenebilir.

Dış kirası âdeti daha sonraları yarı resmî bir nitelik kazandı. Çeşitli rütbeden memurlar, âmirleri tarafından verilen yemeğe gitmeyi bir vazife saymaya başladılar. Hatta bu iftar yemeklerine konak sahibini tanımayanlar da gelebi-

liyordu. Fakat zamanla bu ziyafetler bir külfet haline geldiğinden medrese öğrencileri, hoca ve dervişlerin dışında davet edilmeyenlerin iftarlara katılmaması kararlaştırıldıysa da bundan bir sonuç alınamadı. Ayrıca davet sahipleri tarafından bu iftarlar ve hediye verme geleneği bir itibar ölçüsü olarak görülmeğe başlandı. Hediye verme âdeti özellikle sultan saraylarında geniş ölçüde uygulanmaktaydı. Buralara gidenler iftardan sonra harem ağaları vasıtasıyla saygılarını bildirirlerdi; karşılığında da decelerine göre kendilerine hediye ve para verilirdi. Harem ağası hediyeleri sunarken bunları öpüp başına koyduktan sonra teslim eder, davetliler de aynı şekilde davranarak hediyeleri alırlardı. Bu usul, II. Meşrutîyet'le birlikte gerek sarayın eski durumunu kaybetmesi, gerekse âdeti uygulayacak konak sahiplerinin kalmaması gibi sebeplerle ortadan kalkmıştır.

Vezirlerin kapı halkı olan deli*lerin, maiyetinde bulundukları kişinin azlinde veya tayinatlarının kesilmesi halinde halktan zorla aldıkları paraya da dış kirası denirdi. Bu durumlarda deliler hayvanlarını halka besletir ve kendilerinin iâşesini dış kirası adıyla halktan temin ederlerdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Lutfî, *Târih*, II, 192; Ali Rıza, *Bir Zamanlar İstanbul* (haz. N. Ahmet Banoğlu), İstanbul, ts., s. 138, 166-168; Halit Fahri Ozansoy, *Eski İstanbul Ramazanları*, İstanbul 1968, s. 26-27; Pakalın, I, 455.

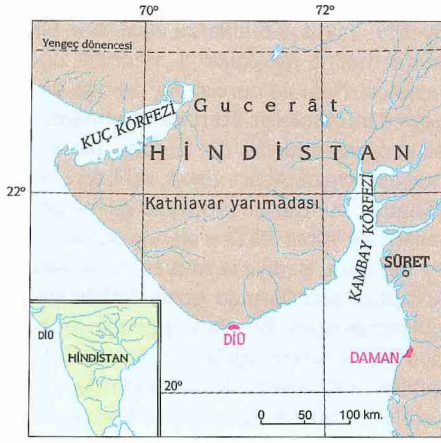

DİA

DİÜ

Hindistan'da Kathiavar yarımadasının güney ucu karşısında bulunan bir ada ve şehir.

Eski adı Dio'dur. Batı Hindistan'da Guzerât Devleti'nin Saurashtra kıyısının karşısında olup yaklaşık 11 km. uzunluğunda ve 3 km. genişliğindedir. Bir köprü vasıtasıyla karaya bağlanmış olan bu küçük ada, Kambay körfezinin med ve cezir olaylarından etkilenmeyen tabii bir limana sahiptir. Diü, Hindü hânedanlarından Cudasâmalar'ın elinde iken 698'de (1298-99) Sultan Alâeddin Halacî tarafından alınarak müslüman hâkimiyeti altına sokuldu. Ancak Delhi sultanları bu hâkimiyetlerini uzun süre koruyamadılar; tekrar Hindûlar'ın eline geçen şehri 1349'da Sultan Muhammed b. Tuğluk yeniden fethetti.

DİÜ

1407'de Gucerât'ta Muzaffer Şah lakabıyla bağımsızlığını ilân eden Tuğluk hânedanının Gucerât valisi Zafer Han Diü'yu bir garnizon haline getirdi ve buraya kadı tayin edip çeşitli camiler yaptırdı. 1431 yılında Diü Limanı Gucerât donanmasındaki bütün gemilerin ihtiyacını karşılayabilecek şekilde büyütüldü. 1509'da Süret Valisi Melik Ayaz, bu kıyılarda bir ikmal üssü kurmayı planlayan Portekiz genel valisi Francisco d'Almeida'nın donanması karşısında yenik düştü ve onlarla istedikleri gibi bir antlaşma yapmak zorunda kaldı. Ancak ertesi yıl Diü Süret vilâyetinin merkezi oldu; burada bir kale inşa ederek limanın savunmasını güçlendiren ve ada ile kara arasına bir köprü yaptıran Melik Ayaz Portekizliler için bir tehdit unsuru olmaya devam etti. Ayrıca daha sonraki yıllarda Gucerât Sultanı II. Muzaffer'i, yeni genel vali Albuquerque'e Diü ile ilgili istekleri hususunda verdiği sözü geri almaya (1513), 1520 ve 1521 yıllarında da Portekiz donanmasını limana sokmama ikna etti. Melik Ayaz'ın 1522'de ölümünden sonra itibarı artan oğlu İshak, 933 (1526-27) yılında sultana karşı başkaldırarak Diü'yu Portekiz idaresine geçirmek istediysen de yeni vali Kıvâmülmülk tarafından bertaraf edildi. Ancak bir yıl sonra Portekizliler Kıvâmülmülk'ü yenilgiye uğratıp sultana onun yerine Melik Ayaz'ın ikinci oğlu Melik Togan'ı valiliğe tayin ettirdiler.

1531'de Osmanlılar'ın Yemen valisi Mustafa b. Behrâm'la kaptan Hoca Sefer bir donanma ile Hint denizine açıldılar ve Diü'ya uğradılar. Melik Togan Os-

manlı valisinden Diü'yu Portekizliler'e karşı savunmasını istedi. Bu sırada Portekiz genel Valisi Nuno da Cunha'nın donanması saldırıya geçti, fakat Mustafa b. Behrâm'ın şiddetli savunması karşısında çok ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Gucerât Sultanı Bahadır Şah, Diü'yu Portekizliler'in eline geçmekten kurtaran Mustafa b. Behrâm ile Hoca Sefer'e büyük iltifat ve ikramlarda bulundu; ancak bu durum Mustafa b. Behrâm ile Melik Togan'ın arasının açılmasına sebep oldu.

1535 yılında Bâbürlü Hükümdarı Hümayun'la arası açılan Bahadır Şah, Nuno da Cunha ile, kendisine yardım etmesi karşılığında Portekizler'in Diü'da bir kale yapmalarına izin veren bir anlaşma imzaladı. Bahadır Şah Bâbürlüler'i ülkesinden çıkardıktan sonra, donanmasıyla Diü önlerine gelen Nuno da Cunha'yı görüşmelerde bulunmak üzere saraya davet etti, fakat genel vali hasta olduğunu ileri sürerek karaya çıkmadı. Bunun üzerine Bahadır Şah Portekiz valisinin bulunduğu gemiye gitti. Oraya vardığında kendisi aleyhine bir komplo hazırlanmış olduğunu farkedip geri dönmek istediysen de çıkan çatışmada öldürüldü (13 Şubat 1537). Olaydan sonra Portekizliler'in niyetini anlayan Diü halkı şehri terketti. Bunun üzerine Nuno da Cunha adayı kolaylıkla ele geçirdi ve o esnada Gucerât tahtına çıkan Muhammed Zaman Mirza da bu durumu kabul etmek zorunda kaldı. Ertesi yıl 7000 dolayında askerden meydana gelen Gucerât ordusu Hoca Sefer kumandasında Diü'yu kuşatma altına aldı. Bu sıralarda Kanûnî Sultan Süleyman'ın müslüman tüccarlara ve hacılara zarar veren Portekizliler'i Arap denizinden ve Hint Okyanusu'ndan çıkarma emrini alan Mısır Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa donanmasıyla Diü yakınlarına gelerek Hoca Sefer'e büyük destek sağladı. Ancak Hoca Sefer, şehre girmesine rağmen kaleyi savunan Portekiz askerlerinin şiddetli mukavemeti karşısında üç ay süren kuşatmayı kaldırdı. Kaynaklar, kuşatmanın kaldırılmasında Osmanlılar'la Gucerâtlılar arasında beliren güvensizliğin etkili olduğunu kaydetmektedir. 20 Nisan 1546'da Hoca Sefer adayı tekrar kuşattıysa da yedi ay süren çarpışmaların sonunda genel vali Joao de Castro müslüman kuvvetlerini mağlûp ederek onunla oğlunu öldürttü.

Diü'ya yerleşen Portekizliler, uzun süre Gucerât'taki deniz taşımacılığı trafi-

ğini kontrolleri altında tuttular. 1668 ve 1676 yıllarında Araplar şehri işgal ederek yağmaladıysa da kaleye çekilen Portekizliler'in hâkimiyetine son veremediler. 19 Aralık 1961 tarihine kadar Portekiz yönetiminde kalan Diü, bu tarihte Hint ordusu tarafından Dâmân ve güneydeki Goa ile birlikte işgal edildi. 14 Mart 1962'de bu üç şehir resmen Goa - Dâmân - Diü adı altında, doğrudan Yeni Delhi'deki merkezî hükûmete bağlı bir idarî bölge olarak Hindistan Devleti'ne ilhak edildi. 1987'de Goa bu idarî bölgeden ayrıldı ve Hindistan Cumhuriyeti'nin yirmi beşinci federe devleti oldu. 1991 Nüfus sayımına göre Diü - Dâmân'ın nüfusu 101.439 olup bunun yaklaşık 10.000'i Diü adasında yaşamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. S. Comissariat, *A History of Gujarat*, London 1938, I, tür.yer.; Ahmet Asrar, *Kanuni Devrinde Osmanlıların Dini Siyaseti ve İslâm Alemleri*, İstanbul 1972, s. 301-320; *CHIn*, V, 873-874, 890, 892, 893; *History of India*, III, 183, 184, 185; VI, 96-97, 132; *Census of India* (ed. Registrar General and Census Commissioner), New Delhi 1991, tür.yer.; A. B. de Braganca Pereira, *Os Portugueses em Diu*, Bastora, ts.; J. B. Harrison, "Diü", *EI²* (İng.), II, 322.

K. A. NİZAMİ

DİVAN

(bk. DİVAN EDEBİYATI).

DİVAN

(دیوان)

Türk halk edebiyatında bir nazım şekli; klasik, halk ve âşık müziklerinde bir tür.

Aruzun remel bahrinde "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazılan ve saz şairleri tarafından yaygın olarak kullanılan bir nazım şeklidir. Nazım birimi dördütlük olan divanlar yaygın olmakla beraber gazel, murabba, muhammes, müseddes, musammat ve bir çeşit müstezad olan ayaklı (yedekli) divan şekilleri de vardır. Bunlar arasında en yaygın olan murabba şeklindeki divanların kafiyeleleri genellikle "aaba-ccca-ddda-eeee" dizilişindedir. İlk dördütlükleri bazan "aaaa, baba" veya "bbba" dizilişiyle kafiyelelenebilir. Ahmet Talat, divan nazım şeklinin esasını on beşli hece vezniyle yazılmış olanların oluşturduğunu belirtmektedir. *Divanî* de denilen ve Türk müzikisinde sözlü bir form olan divan klasik Türk müzikisinde, en az üç kıtalık bir şiirin